

Разумова Г.В.

к.е.н., доцент,

*доцент кафедри фінансів, обліку та маркетингу,
ДВНЗ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»*

Razumova Hanna

*SHEI «Prydniprovskya State Academy of
Civil Engineering and Architecture»*

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ РОЗВИТКУ ТА ЙОГО ВЛАСТИВОСТЕЙ

RESEARCH OF THE PHENOMENON OF DEVELOPMENT AND ITS PROPERTIES

Анотація. Визначено, що розуміння розвитку національної економіки повинно базуватися на врахуванні його як абстрактних, так і конкретних властивостей, що може бути представлено як зміна якісних та кількісних показників розвитку сфер національної економіки в результаті перетворень та поширеності впливу змін. Досліджено понятійно-категоріальний апарат розвитку національної економіки, який представлено у вигляді системи погоджених та взаємозалежних понять і категорій, яка на відміну від існуючих розробляється із застосуванням індукційного принципу поступального їх дослідження за категоріальною, змістовною та об'єктною ознаками, що дає змогу на основі розмежування їхніх властивостей виділити об'єктні властивості розвитку національної економіки та розробити індикатори його оцінювання, а також обґрунтувати необхідність змін у регулюванні розвитку у виявлених проблемних сферах національної економіки.

Ключові слова: розвиток, національна економіка, властивості розвитку, теорії розвитку, понятійно-категоріальний апарат.

Постановка проблеми. Складність та багатовимірність поняття розвитку зумовили наявність досить істотних розбіжностей у тлумаченні його змісту представниками різних шкіл економічної думки та науковців. Велике різноманіття теорій розвитку пропонує різні підходи, гіпотези, визначення процесу розвитку і, як наслідок, надає різні реко-

мендації щодо методів та інструментів його регулювання. Пояснення розвитку є закономірним із погляду й об'єктивної логіки законів еволюції, а також різних процесів.

Така ситуація вимагає послідовного аналізу еволюції найважливіших теоретичних поглядів на розвиток з економічного боку, тобто на розвиток економіки або ж економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії розвитку та певні аспекти розвитку розкриваються у дослідженнях багатьох науковців, як вітчизняних, так і закордонних, серед яких: В. Геєць, А. Гриценко, І. Землякова, К. Манасенко, В. Павленко, Г. Поченчук, У. Ростю, А. Сен, М. Тодаро, С. Халатур, Л. Шинкарук, Т. Шульц та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на широке коло проблемних питань, які раніше досліджені науковцями у рамках теорій розвитку, ще залишаються невирішеними або такими, що потребують подальших досліджень та уточнень, багато теоретичних і методологічних питань про розвиток та його взаємозв'язок із регулюванням національної економіки у сучасній економічній системі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження понятійно-категоріального апарату розвитку національної економіки та виявлення взаємозв'язку між його властивостями.

Виклад основного матеріалу. Найвидатнішими представниками класичної теорії є А. Сміт і Д. Рікардо. Головною ідеєю запропонованої цими видатними науковцями теорії є здатність економіки до розвитку на основі кількісних факторів.

Першу значну спробу системного дослідження розвитку здійснив К. Маркс, який підтримував позиції трудової теорії вартості, розробленої А. Смітом і Д. Рікардо.

Марксистська парадигма розглядала розвиток економіки як двоєдиний процес піднесення рівня продуктивних сил і виробничих відносин, що призводить до ліквідації експлуатації найманої праці капіталом та формування загальної народної кооперації вільних працівників.

К. Маркс уважав, що розвиток може відбуватися як по лінії прогресу, так і по лінії регресу. При цьому якщо рух від простого до складного є магістральною закономірністю виникнення та формування економічних форм, то рух від складного до простого, від більш до менш розвиненого – тимчасова тенденція, яка має суто швидкоплинний характер. В окремих випадках така тенденція може видозмінювати процес економічного розвитку, але тільки в окремих пунктах та в обмежених періодах [1].

Неокласична школа розвинула уявлення про розвиток за напрямками: вивчення його факторів (праця і капітал) та їхнього впливу на економічну динаміку, моделювання розвитку на основі моделей економічної рівноваги, а також застосування виробничої функції, функцій (кривих) граничної корисності, виробничих можливостей та ін. [2].

Істотний внесок у теорію розвитку економіки зробили представники інституціоналізму (Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл, В. Гамільтон та ін.), які підкреслюють роль інститутів у протіканні цього процесу.

Інституціональна економічна теорія – тип економічного аналізу, що базується на ролі соціальних, політичних та економічних організацій у визначенні економічних явищ [3, с. 246].

Важливим етапом у розвитку економічної науки взагалі слід визначити створення кейнсіанської теорії макроекономічної рів-

новаги. Автор цієї теорії Дж.М. Кейнс підтримував ідею античних філософів про циклічний характер розвитку.

Аналізуючи теорії розвитку в економічній науці, необхідно згадати також Й. Шумпетера, який був першим західним економістом, що спробував надати цілісне уявлення про механізми розвитку ринкової економіки.

Й. Шумпетер визначив, що розвиток є окремими явищем, цілком відмінним від того, що можна спостерігати в економічному кругообігу чи в прагненні до рівноваги. Це спонтанні та дискретні зміни у перебігу економічного життя, порушення рівноваги, що назавжди змінює попередній стан рівноваги [4, с. 73].

У своїх творах Й. Шумпетер заперечив неокласичні уявлення про розвиток як поступовий, гармонійний процес. Він стверджував, що значне зростання національного продукту відбувається у формі дисгармонійних стрибків та ривків унаслідок освоєння нових інвестиційних проектів. Особливо цінними є акценти на дискретність розвитку та його генерування внутрішніми силами національної економіки [1].

Одна з перших концепцій теорії економічного розвитку була запропонована У. Ростом у 1960 р. як теорія стадій зростання, в якій перехід від однієї стадії до іншої уявлявся як природний, спонтанний процес.

К. Манасенко у своєму дослідженні систематизував базові теорії розвитку, сформовані провідними світовими економістами. Автором визначено п'ять основних підходів, що мають різні характеристики, та виділено переваги й недоліки зазначених підходів. У результаті аналізу науковець доходить висновку, що теоретична роз'єднаність, яка спостерігається в сучасній теорії розвитку, може бути подолана за допомогою розроблення неінституційного підходу, який зв'яже воедино три базові категорії економічної динаміки: розвиток, інститути і знання. Подібний підхід є, на його думку, найбільш перспективним із підходів, пропонує для дослідження феномену розвитку [5].

Узагальнення основних теорій та підходів до визначення розвитку економіки зроблено Г. Поченчук. Так, із погляду історич-

ного, еволюційного критерію автор виділяє такі підходи до визначення стадій, періодів розвитку економіки: формаційний, стадіальний, цивілізаційний, світсистемний, теорія постіндустріального суспільства [6].

Питання протікання розвитку економіки у різному ступені актуальне для всіх етапів, у тому числі й для сучасного, та займає одне з основних місць у дослідженнях багатьох науковців й у практичній діяльності як на макро-, так і на мікрорівні.

Розглянемо декілька найбільш розповсюджених визначень розвитку. Український тлумачний словник сучасного терміну «розвиток» розглядає як «процес, у результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого» [7].

Словник російської мови С. Ожегова визначає розвиток як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [8, с. 523].

Згідно з тлумаченням Кембриджського словника, розвитком вважається процес, в якому хтось або щось росте чи змінюється, стає більш прогресивним [9].

Американський економіст М. Тодаро вважає, що розвиток слід розглядати як багатоплановий процес, що призводить до радикальних змін у соціальних структурах, поведінці людей, громадських інститутах, а також до прискорення економічного зростання, скорочення нерівності, а також викорінення безробіття. Вчений виділяє такі три найважливіші складники розвитку:

1) підвищення в ході взаємопов'язаних процесів економічного зростання якості життя людей – доходів, споживання продовольства, рівнів освіти, медичного обслуговування тощо;

2) створення умов, які сприяють зростанню самоповаги людей у результаті формування соціальної, політичної, економічної та інституційної систем, орієнтованих на повагу до людської гідності;

3) зміцнення свободи шляхом розширення для людей можливостей поліпшення їх забезпечення споживчими товарами та послугами [10, с. 30, 651].

Отже, М. Тодаро розглядає розвиток у соціально-економічному аспекті як рух від стану незадоволеності до нових сприятливих матеріальних і духовних умов життя.

Властивості та ознаки, які виявляються під час розвитку будь-якої системи незалежно від їх внутрішньої природи, типу, величини, складності, рівня організованості, зумовлюються, з одного боку, об'єктивними причинами, що виявляються у великій різноманітності систем та їх різноякісності, з іншого – суб'єктивними цілями, які ставлять перед собою дослідники.

Проведене нами дослідження різноманітних теорій розвитку, а також думок авторів, що його досліджували, щодо сутності розвитку дало змогу розмежувати його властивості за категоріальною, змістовною та об'єктною ознаками.

Так, за категоріальною ознакою, яка передбачає розгляд розвитку в цілому як певної категорії, можна виділити загальні властивості розвитку, спільні для будь-яких об'єктів та систем. Такими властивостями можуть бути:

– суцільність (на всіх рівнях буття має місце розвиток, хоча його якісна основа різниться);

– необоротність (виникнення якісно нових станів об'єкта розвитку та неможливість повернення до старого стану);

– направленість (рух об'єктів і систем у процесі розвитку по певних заданих траєкторіях).

За змістовною ознакою, яка полягає у більш конкретизованому розгляді розвитку стосовно таких об'єктів, як соціально-економічні системи, можуть бути виділені системні властивості розвитку, а саме:

– взаємозв'язок елементів та взаємодія із зовнішнім середовищем;

– керованість;

– підпорядкування економічним та суспільним законам.

За об'єктною ознакою, що полягає у вивченні розвитку саме національної економіки, можуть бути виділені його об'єктні властивості, до складу яких пропонується включити:

– наявність перетворень;

– альтернативність структурних елементів;

– поширеність впливу.

Взаємозв'язок між властивостями розвитку представлено на рис. 1.

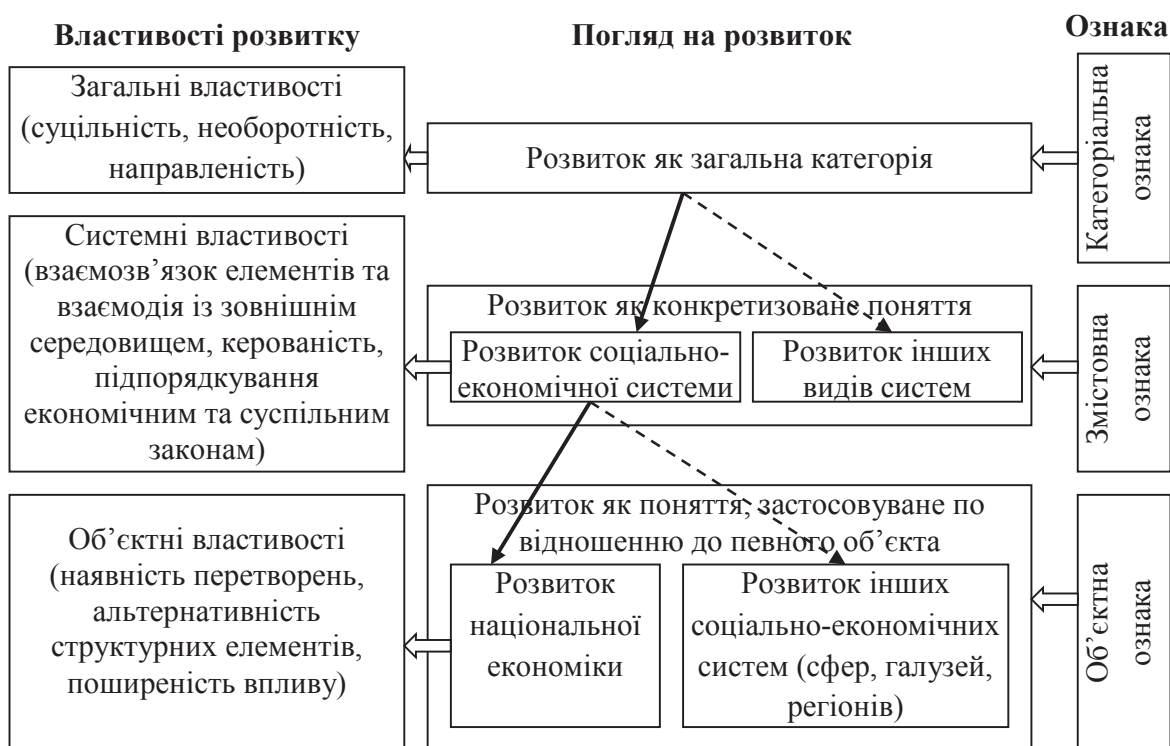

Рис. 1. Теоретична база дослідження розвитку національної економіки

Джерело: розроблено автором

Виділення об'єктних властивостей створює підґрунтя для більш точного розуміння сутності розвитку національної економіки як зміни якісних та кількісних показників розвитку її сфер у результаті перетворень та поширеності впливу змін.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження різноманітних теорій розвитку, а також думок авторів щодо сутності розвитку дало змогу розмежувати його властивості за категоріальною, змістовною та об'єктною ознаками.

На нашу думку, розуміння розвитку національної економіки повинно базуватися на врахуванні його як абстрактних, так і конкретних властивостей, а також може бути представлено як зміна якісних та кількісних показників розвитку її сфер у результаті перетворень та поширеності впливу змін.

Дослідження понятійно-категоріального апарату розвитку національної економіки дало змогу представити його у вигляді системи погоджених та взаємозалежних понять і категорій, яка на відміну від існуючих розробляється із застосуванням індукційного принципу поступального їх дослідження за

категоріальною, змістовною та об'єктною ознаками, що дає змогу на основі розмежування їхніх властивостей виділити об'єктні властивості розвитку національної економіки та розробити індикатори його оцінювання й обґрунтувати необхідність змін у регулюванні розвитку у виявлених проблемних сферах національної економіки.

Література:

1. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / В.М. Гець та ін.; за ред. Л.В. Шинкарук. Київ : НАН України ; Інститут економіки та прогнозування, 2011. 696 с.
2. Економічний розвиток. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18796 (дата звернення: 31.08.2019).
3. Пирс Д. Словарь современной экономической теории Макмиллана. Москва : ИНФРА-М, 2003. 608 с.
4. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотку та економічного циклу. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 244 с.
5. Манасенко К.А. Экономическое развитие: проблема единства теории. *Вестник Московского университета. Серия «Экономика»*. 2010. № 5. С. 15–23.
6. Поченчук Г.М. Інституціональна трансформація національної економіки: вплив фінансової системи : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01. Київ, 2019. 548 с.
7. Портал української мови та культури. URL: <https://www.slovnyk.ua> (дата звернення: 31.08.2019).
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва : Русский язык, 1988. 750 с.

9. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/development> (дата звернення: 31.08.2019).
10. Тодаро М.П. Экономическое развитие : учебник для экономических вузов / пер. с англ. под ред. С.М. Яковлева, Л.З. Зевина. Москва : Юнити, 1997. 671 с.

References:

1. Shynkaruk, L. (Ed.), Heyets, V., Artemova, T., & et. al. (2011). *Strukturni zminy ta ekonomichnyy rozvytok Ukrainy* [Structural changes and economic development of Ukraine]. Kyiv : Institute for Economics and Forecasting of Ukrainian NAS. (in Ukrainian)
2. *Ekonomichnyi rozvytok* [Economic development]. Encyclopedia of Ukraine. Available at: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18796 (accessed 31 August 2019).
3. Pirs, D. (Ed.) (2003). *Slovar sovremennoy ekonomicheskoy teorii Makmillana* [Dictionary of Macmillan's modern economic theory]. Moscow : INFRA-M. (in Russian)
4. Schumpeter, J. (2011). *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu* [The Theory of Economic Development. An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle]. Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia. (in Ukrainian)
5. Manasenko, K.A. (2010). *Ekonomicheskoe razvitie: problema edinstva teorii* [Economic development: the problem of the unity of theory]. *Bulletin of Moscow University. Ser. 6 "Economics"*, no. 5, pp. 15–23.
6. Pochenchuk, H.M. (2019). *Instytutsionalna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky: vplyv finansovoi systemy: dys. d-ra ekon. nauk* [Institutional transformation of the national economy: the financial system influence: doctor of economics thesis]. Kyiv. (in Ukrainian)
7. Portal ukrainskoi movy ta kultury [Portal of the Ukrainian language and culture]. Available at: <https://www.slovyk.ua> (accessed 31 August 2019).
8. Ozhehov, S.Y. (1988). *Slovar russkoho yazyka* [Russian dictionary]. Moscow : Russian language. (in Russian)
9. Cambridge Dictionary. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/development> (accessed 31 August 2019).
10. Тодаро, М.П. (1997). *Ekonomicheskoe razvitie: uchebnik dlya ekonomicheskikh vuzov* [Economic development: a textbook for economic universities] / trans. from English under the editorship of S.M. Yakovleva, L.Z. Zevina. Moscow : Yuniti. (in Russian)

Аннотация. Определено, что понимание развития национальной экономики должно базироваться на учете его как абстрактных, так и конкретных свойств, что может быть представлено как изменение качественных и количественных показателей развития сфер национальной экономики в результате преобразований и распространения влияния изменений. Исследован понятийно-категориальный аппарат развития национальной экономики, представленный в виде системы согласованных и взаимосвязанных понятий и категорий, которая в отличие от существующих разрабатывается с применением индукционного принципа поступательного их исследования с категориальным, содержательным и объектным признаками, позволяющими на основе разграничения их свойств выделить объектные свойства развития национальной экономики и разработать индикаторы его оценки, а также обосновать необходимость изменений в регулировании развития в выявленных проблемных сферах национальной экономики.

Ключевые слова: развитие, национальная экономика, свойства развития, теории развития, понятийно-категориальный аппарат.

Summary. A wide variety of development theories are offered by different approaches, hypotheses, definitions of the development process and, as a consequence, provided with different recommendations for methods and tools for its regulating. This situation requires a consistent analysis of the evolution the most important theoretical views on economic development, that is, the development of the economy or the economic system. The purpose of the article is to investigate the conceptual and categorical apparatus of the national economy's development and to identify the relationship between its properties. The research of various theories of development, as well as the opinions of the authors who investigated it on the essence of development, allowed to distinguish the properties of development by categorical (continuity, irreversibility, orientation), content (interconnection of elements and interaction with the external environment, controllability, subordination to economic and social laws) and object (presence of transformations, alternative structural elements, prevalence of influence) signs. There is a correlation between the above characteristics, which is presented in the form of a system of agreed and interdependent concepts and categories. It is determined that the understanding of the development of the national economy should be based on taking into account both its abstractive and specific properties, which can be represented as a change in the qualitative and quantitative indicators of the development of the national economy's spheres as a result of transformations and the prevalence of the impact of change. The conceptual and categorical apparatus of the national economy's development, which is presented in the form of the system of coherent and interdependent concepts and categories, which, unlike the existing ones, is developed using the inductive principle of their progressive research on categorical, substantive and objective grounds, which allows to distinguish the object properties of the national economy's development on the basis of delineation of their properties and allows to develop indicators of its evaluation, as well as to justify the need for changes in the regulation of development of the national economy's identified problem areas.

Keywords: development, national economy, development properties, theories of development, conceptual apparatus.